

Neskorý Wittgenstein a problém vonkajšieho sveta¹

Adam Greif —

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

greif2@uniba.sk

1. Úvod

Cieľom tejto state je určiť, ako užitočné nám môžu byť Wittgensteinove poznámky *O istote* pri riešení jedného skeptického problému. Určením užitočnosti myslím to, či nám môžu jeho postrehy a opisy bežnej jazykovej praxe pomôcť vyriešiť skeptický problém, a ak áno, akým spôsobom. Pod „skeptickým problémom“ budem mať na mysli konkrétne problém vonkajšieho sveta. V druhej kapitole predstavím tento problém v jednej z jeho moderných podôb. V kapitole tretej zaujmem isté interpretačné stanovisko k textu *O istote* – a na základe tohto stanoviska z textu vyextrahujem niekoľko Wittgensteinových postrehov. Tieto postrehy budú mať formu pripomienok k tomu, ako vyzerá bežné jazykové správanie v niektorých oblastiach diskurzu, a budú slúžiť ako rozpracované argumenty proti skeptikovi. V tej istej kapitole ukážem, ako je možné tieto pripomienky aplikovať na problém vonkajšieho sveta, resp. ako možno tieto argumenty dopracovať. V predposlednej, štvrtej kapitole sa vyjadrím k tomu, či nám aplikácia Wittgensteinových pripomienok skutočne môže pomôcť vyriešiť problém vonkajšieho sveta. Môj záver v tejto veci je ťažké zhrnúť do jednoduchej odpovede. Hádám, že ju možno najlepšie vystihnúť frázou: „Nie celkom.“ A nakoniec, obsah piatej kapitoly „Dodatočný komentár a odpovede na námietky“ je z jej názvu pravdepodobne zrejmý.

2. Problém vonkajšieho sveta

V tejto kapitole predstavím problém vonkajšieho sveta. Inými slovami, predstavím to, *na čo* budem Wittgensteinove myšlienky aplikovať.

1 Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-14-0510.

Existuje mnoho skeptických problémov a problém vonkajšieho sveta je len jedným z nich. Tento problém, v mojom chápaní, pozostáva z presvedčivých skeptických útokov na naše poznanie vonkajšieho sveta. Tieto útoky sú formulované ako argumenty, ktoré sa snažia dokázať, že:

(S) Nemáme poznanie o vonkajšom svete.

Tvrdenie (S) je skeptikova pozícia. Podľa nej žiadne z našich presvedčení o vonkajšom svete nie je poznaním. To je zaiste poburujúca pozícia aj na filozofické pomery. Pomocou čoho sa nás teda skeptik snaží presvedčiť, že (S) je pravda? Odpoveď je stelesnená v jednom z klasických skeptických argumentov, v *argumente nevedomosti*.

Argument najprv voľne opíšem, a potom prezentujem jeho polo-formalizovanú verziu. Nech je teda S subjekt, o stave poznania ktorého hovoríme. Povedzme, že je reč o mojom vlastnom stave poznania. Potom nech B je akékoľvek bežné tvrdenie o vonkajšom svete, ktoré považujem za predmet svojho poznania, napríklad, že práve teraz sedím za stolom, že mám dve ruky, alebo že Univerzita Komenského sa nachádza v Bratislave. Potom nech SH je určitá skeptická hypotéza. Je to taká hypotéza, ktorá dokáže vysvetliť všetku zmyslovú evidenciu, ktorú môžem uviesť v prospech B, ale ktorá je nezlučiteľná s (pravdivosťou) B. Poznáme slávne príklady skeptických hypotéz: Descartova hypotéza sna, hypotéza zlého démona alebo jej novšia verzia od Hilaryho Putnama, hypotéza mozgu v kadi.² Hypotéza mozgu v kadi je najmodernejšia a zdá sa byť najúčinnnejšou verziou skeptickej hypotézy. Preto pod skratkou SH majme na mysli ňu.

Voľnejší opis argumentu teda znie takto: myslím si, že viem mnoho bežných, fádnych faktov o vonkajšom svete. Napríklad si myslím, že viem, že mám dve ruky. Zvážim však možnosť, že keby som sa nachádzal v nejakom skeptickom scenári, opísanom napríklad hypotézou mozgu v kadi, tak by som si síce myslel, že viem, mám dve ruky, ale v skutočnosti by som to nevedel. Následne si pomyslím, že ak skutočne viem, že mám dve ruky, tak by som mal vedieť aj to, že nie som mozog v kadi. Nakoniec ako by som mohol vedieť, že mám dve ruky, keď ani neviem, či nie som iba mozog v kadi, ktorý halucinuje, že má dve ruky? Takže by som mal vedieť, že nie som mozog v kadi. Lenže mne sa zdá, že to neviem. Dokonca sa mi zdá, že to ani nemôžem vedieť. Ak však toto neviem, tak neviem ani to, že mám dve ruky. Keď si toto uvedomím, zistím, že takto môžem spochybníť všetko moje domnelé

2 Putnam, H., Brains in a Vat. In: DeRose K. – Warfield T. A. (eds.), *Skepticism. A Contemporary Reader*. New York, Oxford University Press 1981, s. 30.

poznanie o vonkajšom svete, ktoré zakladám na zmyslovej skúsenosti. Argument nevedomosti tak môžeme polo-formálne zapísať takto:

(AN)

(AN1) Ak S vie, že B, tak vie, že ¬SH.

(AN2) S nevie, že ¬SH.

(ANZ) S nevie, že B.

Táto formulácia argumentu je rozšírená v súčasnej literatúre o skepticizme.³ Napriek tomu, ako môžeme vidieť, záver argumentu (ANZ) sa nezhoduje so skeptickou pozíciou (S), ktorú som uviedol vyššie. Záver (ANZ) je predložený so zrejým predpokladom, že za premennú S môžeme dosadiť ľubovoľný subjekt a za B ľubovoľné presvedčenie o vonkajšom svete. Záver potom platí pre ľubovoľný subjekt a ľubovoľné bežné presvedčenie, teda pre každý subjekt a pre každé bežné presvedčenie. Argument tak môžeme opakovane aplikovať na ktorýkoľvek subjekt a ktorékoľvek presvedčenie o vonkajšom svete, pričom (sa predpokladá, že) by bol rovnako úspešný. A keďže si toto všetko uvedomíme zaraz, akonáhle argument pochopíme, tak ho ani nemusíme reálne aplikovať na všetky uvedené subjekty a presvedčenia, stačí, ak si to iba uvedomíme. Vidíme potom, že (zjednodušene povedané) *nikto nič nevie o vonkajšom svete*.

Niekomu by sa však mohlo na voľnom opise argumentu, ktorý som uviedol vyššie, niečo nepozdávať. Inak povedané, oponent by nemusel s premisami (AN1) alebo (AN2) súhlasiť. Vyvstáva tak otázka: aké dôvody by sme mohli uviesť v prospech (AN1) a (AN2)? Po zvyšok tejto kapitoly sa upriamim na túto otázku. Je totiž potrebné mať na ňu odpoveď, ak chceme jasne určiť užitočnosť Wittgensteinových myšlienok.

Autori venujúci sa problému vonkajšieho sveta len málokedy poskytujú rozpracovanú odpoveď na túto otázku predtým, ako sa pustia do riešenia problému vonkajšieho sveta. Neraz sa čitateľ stretne iba s kusým komentárom, že (AN1) a (AN2) sú prosto *intuitívne* alebo *presvedčivé*.⁴ Odporcovi však toto nemôže stačiť. Nemu sa tieto premisy práveže nezdarujú byť intuitívne alebo presvedčivé. Veď práve preto je odporcom. Prečo by mal potom vôbec začať riešiť problém vonkajšieho sveta?

Našťastie v modernej literatúre o skepticizme existuje na túto otázku odpoveď, ktorá hovorí niečo viac ako len to, že premisy sú intuitívne. Môže-

3 Pozri Pritchard, D., Recent Work on Radical Skepticism. *American Philosophical Quarterly*, 39, 2002, No. 3, s. 217.

4 Porovnaj tamže, s. 218. Stroud, B., *The Significance of Philosophical Scepticism*. Oxford, Oxford University Press 1984, s. 24. DeRose, K., Introduction: Responding to Skepticism. In: DeRose K. – Warfield T. A. (eds.), *Skepticism. A Contemporary Reader*, c.d., s. 2.

me sa stretnúť s tvrdeniami, že skepticizmus, ktorý je zosobnený v (AN), je „predteoretický“ alebo „domáci“.⁵ Myslí sa tým to, že pojem poznania, s ktorým (AN) operuje, je bežným, každodenným pojmom poznania. Skeptik nepoužíva výraz „vedieť“ inak, ako ho používame bežne, a nekladie na poznanie požiadavky, ktoré by sme na neho nekládli aj v každodennom živote. Hlavnou motiváciou pre takéto tvrdenia je fakt, že skeptické argumenty sa neraz stretávajú s námietkou, že skeptik nejakým skrytým spôsobom prekrucuje význam výrazu „vedieť“ a podobných výrazov tak, že na ne uplatňuje oveľa prísnejšie nároky, ako by sme uplatňovali bežne. Ak by tomu bolo tak, nemali by sme dôvod prijať skeptikov spôsob chápania poznania, pretože nám svojím argumentom práve demonštroval, k akému absurdnému dôsledku nás môže priviesť.

Takže ako ukážeme, že (AN) je predteoretickým skeptickým argumentom? Môžeme skúsiť nasledujúcu stratégiu. V prvom rade budeme predpokladať, že náš bežný pojem poznania sa nejakým spôsobom odzrkadľuje v tom, ako bežne o poznaní rozprávame a súdime. Povedzme napríklad, že mi môj kamarát povie, že podľa neho za pár mesiacov nastane koniec sveta. Spýtam sa ho, ako niečo také môže vedieť, a on mi odpovie, že sa to dočítal kdesi na internete. Následne usudím, že môj priateľ celkom iste *nevie*, že za pár mesiacov nastane koniec sveta, pretože „kdesi na internete“ je mizerný zdroj informácií. V súlade s týmto predpokladom si tak z tohto príkladu zoberieme predbežné poučenie, že na to, aby niekto mohol mať poznanie (v bežnom slova zmysle), musí mať dobrý zdroj informácií.⁶ Epistemológovia používajú podobnú metódu pri svojich skúmaniach celkom bežne. Uvažujú nad hypotetickými príkladmi a snažia sa odhadnúť, akým pravidlom alebo princípom sa pri svojich súdoch riadime. Toto skryté pravidlo alebo princíp potom zapracujú do svojej analýzy poznania. (Alebo, na druhej strane, predkladajú podobné príklady ako protipríklady na analýzy poznania iných autorov.) Kľúčovým prvkom tejto metódy je naša reakcia na podobné hypotetické príklady, naše intuitívne súdy. Tie predstavujú výseky z bežného diskurzu o poznaní, zdôvodnení a o podobných témach. Pre tento diskurz sa občas používa termín „epistemická prax“ – a ja ho tu budem používať tiež. Výraz „epistemická prax“ teda referuje na bežné, každodenné jazykové správanie,

5 Termíny, v uvedenom poradí, používajú títo autori: Sosa, E., *Skepticism*. In: Audi, R. (ed.), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge, Cambridge University Press 1999, s. 847. Vogel, J., *Skeptical Arguments*. *Philosophical Issues*, 14, 2004, No. Epistemology, s. 439.

6 Ako je možno zrejme, je tu istá komplikácia. Zdá sa, že toto „poučenie“ nie je výsledkom hôleho pozorovania, ale aj úvahy. Totiž zdá sa, že epistemológ nemôže na samotnom príklade pozorovať, že podmienkou poznania je dobrý zdroj informácií. Skôr na základe tohto príkladu stanovuje hypotézu, ktorá má vysvetliť, prečo som súdil tak, ako som súdil. K tejto komplikácii sa ešte vrátim na začiatku 5. kapitoly tejto štúdie.

ktoré sa (nejakým podstatným spôsobom) týka týchto epistemických výrazov.

Stratégia, ktorá má ukázať, že (AN) je skutočne predteoretický, a preto dobre podložený, spočíva v tvrdení, že (AN) je v súlade s epistemickou praxou. Skeptik sa nás teda spýta: „Myslíte si, že by ste mohli vedieť, že máte ruky, ak by ste nevedeli ani len to, že nie ste mozgy v kadi?“ – a predpokladá, že súhlasne s ním povieme: „Nie, nemôžeme to vedieť.“ Potom sa spýta: „A myslíte si, že môžete vedieť, že nie ste mozgy v kadi?“ – a znova predpokladá zápornú odpoveď. Povedané v skratke: (AN), jeho premisy a predpoklady, na ktorých tieto premisy stoja, sú podľa skeptika v súlade s tým, ako bežne hovoríme a súdime o poznaní. Ak by tomu tak skutočne bolo, mali by sme zásadný problém. Znamenalo by to, že práve v tom najbežnejšom zmysle slova *nič nevieme*.

Zdá sa byť preto rozumné pozrieť sa na to, či sú (AN1) a (AN2) skutočne, a nie iba zdanlivo v súlade s epistemickou praxou. Práve v tomto bode prichádza na scénu neskorý Wittgenstein.

3. Wittgenstein o epistemickej praxi

Spomenul som, že sa obmedzím na Wittgensteinove poznámky obsiahnuté v texte *O istote*. Uvedomujem si pritom, že tento text je predmetom určitých interpretačných sporov. Je preto namieste, aby som sa predtým, ako sa pustím do rozboru obsahu niektorých týchto poznámok, stručne vyjadril k otázke môjho interpretačného prístupu k tejto knihe. Moja interpretácia publikácie *O istote* je sčasti inšpirovaná prístupom Róberta Maca.⁷ Na Wittgensteinove neskoré poznámky sa nebudem pozeráť ako na náčrty filozofických (v zmysle teoretických) téz. Budem ich vnímať prosto ako deskripcie určitých výsekov jazykovej praxe, konkrétne ako deskripcie epistemickej praxe.⁸

7 Maco, R., Doslov. In: Wittgenstein, L., *O istote*. Prel. P. Balko – T. Čaňa – R. Maco. Bratislava, Kalligram 2006, s. 161–182. Chcem ešte zdôrazniť, že neviem, či by sa Róbert Maco pod moje čítanie Wittgensteina podpísal, iba že som bol jeho prácou ovplyvnený.

8 Anonymný recenzent Filozofického časopisu poznamenal, že keď tvrdím, že sa na Wittgensteinove poznámky pozerám ako na deskripcie epistemickej praxe, odsúvam bokom účel týchto poznámok a zámer, s ktorým boli napísané. Zdá sa mi, že vo Wittgensteinových očiach mali tieto poznámky fungovať ako pripomienky bežného jazykového správania. Tieto pripomienky mali potom čitateľovi pomôcť prestať používať určité výrazy „metafyzickým spôsobom“ – a namiesto toho sa vrátiť k ich bežnému spôsobu používania. V mojom chápaní je účelom tohto návratu odstránenie intelektuálnych zmätkov, nejasností a rôznych slepých uličiek, do ktorých by nás jazyk mohol zaviesť.

Keďže sa toto všetko domnievam, nechcel by som, aby moje vyjadrenia o povahe týchto poznámok vzbudzovali dojem, že si nevedomujem účel, ktorému by mali slúžiť. Prečo však tento účel odsúvam bokom? Môžem to vôbec robiť? Dôvod, kvôli ktorému účel a zámer týchto

Takto chápané poznámky neskorého Wittgensteina tak majú priamu relevantnosť pre náš problém. Sú skeptické premisy (AN1) a (AN2) v súlade s našou bežnou epistemickou praxou? Vybral som z textu *O istote* niekoľko Wittgensteinových postrehov, ktoré sú podľa môjho názoru relevantné pre túto otázku. Pre účely tejto kapitoly budem považovať Wittgensteinove deskripcie za fakty, a potom čo ich predstavím, ukážem, ako je možné použiť ich proti (AN).

3.1 Partikulárna a všeobecná pochybnosť

Argument nevedomosti (AN) je skeptikovým prostriedkom ako spochybníť naše poznanie o vonkajšom svete ako celok. Dosiahnuť tento cieľ však môže byť problematické. Zdá sa totiž, že podľa Wittgensteina nie je pochybnosť, ktorá by spochybňovala všetky presvedčenia vonkajšieho sveta naraz, v súlade s našou bežnou epistemickou praxou. Wittgenstein tvrdí:

„Kto by chcel pochybovať o všetkom, ten by sa k pochybovaniu ani nedostal. Sama hra pochybovania už predpokladá istotu.“⁹

„To znamená, že *otázky*, ktoré kladieme, a naše *pochybnosti* spočívajú na tom, že isté vety sú z pochybnosti vyňaté, sú to akoby pány, okolo ktorých sa tieto otázky a pochybnosti otáčajú.“¹⁰

Podľa Wittgensteina nie je možné spochybníť všetky presvedčenia vonkajšieho sveta. Niektoré presvedčenia musia ostať nedotknuté – ich pravdivosť sa musí predpokladať –, aby bolo vôbec možné zrozumiteľne, resp. zmysluplne pochybovať.

(Pokrač. pozn. č. 8) poznámok odsúvam bokom, je ten, že ma v tomto texte zaujíma primárne otázka zdôvodnenia. Vysvetlím, čo tým myslím, na príklade. Predstavme si, že niekto si prečíta *O istote* a vďaka tomu dospeje k názoru, že sa zbavil niektorých intelektuálnych zmatkov, do ktorých (ako si spätne uvedomí) opätovne upadal. Nepochybujem, že pre tohto človeka boli Wittgensteinove poznámky veľmi prínosné. Avšak aj napriek tomu, že môže mať pocit, že jeho pôvodné problémy sú vyriešené, sa môže spýtať sám seba: „Sú informácie, ktoré mi pomohli zbaviť sa môjho problému, spoľahlivé a korektné? Nemohlo to byť tak, že Wittgensteinove poznámky mi pomohli len vďaka šťastnej náhode alebo vďaka nejakému užitočnému triku, ktorý sa v nich skrýva?“ Slovom, tento človek sa môže sám seba spýtať, či si *zdôvodnene* vyriešil svoje pôvodné problémy. A ak ho zaujíma toto, zaujíma ho, akým spôsobom Wittgenstein ku svojim poznámkam dospel. Otázku metódy, ktorú Wittgenstein použil, sa potom môže pokúsiť vyhodnotiť bez toho, že by prihliadal na úžitok, ktorý mu priniesli. Samozrejme, tento človek nemusí mať potrebu pýtať sa po tomto zdôvodnení. Ja ju však mám.

9 Wittgenstein, L., *O istote*, c.d., § 115. Vyšlo aj v českom preklade: Wittgenstein, L., *O jistotě*. Přel. V. Zátka. Praha, Academia 2010.

10 Tamže, § 341.

Ako použiť tento postreh proti (AN)? Narážame tu na už uvedený fakt, že (S) a (ANZ) nie sú totožné. Wittgensteinov postreh možno uplatniť proti (S), pretože spochybňuje všetky presvedčenia o vonkajšom svete, no nemožno ho uplatniť proti (ANZ), pretože ten v jednom čase spochybňuje práve jedno ľubovoľné presvedčenie o vonkajšom svete. Mohlo by sa tak zdať, že (AN) je voči tejto námietke imúnny.

Ja si však nemyslím, že je tomu tak. Spomínal som, že predchod od (ANZ) k (S) umožňujú určité predpoklady a úvahy, ktoré často zostávajú nevysslovené v úzadí. Môžeme sa však pokúsiť zabudovať tieto predpoklady rovno do skeptického argumentu, aby nebolo nutné poskytovať ich dodatočne. Zmena nemusí byť veľká. Nech VS (vonkajší svet) označuje konjunkciu propozícií, ktoré sú predmetom všetkých S-ových presvedčení o vonkajšom svete. Namiesto B dosadíme VS a získame tak všeobecnú verziu argumentu nevedomosti:

(AN*)

(AN1*) Ak S vie, že VS, tak vie, že ¬SH.

(AN2*) S nevie, že ¬SH.

(ANZ*) S nevie, že VS.¹¹

Keď takto argument prepíšeme, zistíme, že Wittgensteinova námietka sa na neho vzťahuje. Záver (ANZ*) napáda, resp. spochybňuje *všetky* moje presvedčenia o vonkajšom svete naraz. No ak má Wittgenstein pravdu, potom práve takýto záver nie je v súlade s epistemickou praxou. Všeobecná verzia argumentu (AN*) je tak zablokovaná.

Ak by však tomu bolo tak, skeptik by nemohol správne či dokonca zrozumiteľne predložiť všeobecné verzie svojich argumentov. V týchto argumentoch sa totiž spochybňujú všetky presvedčenia vonkajšieho sveta *naraz*. Mohlo by sa zdať, že skeptik si môže vystačiť s pôvodnou partikulárnou verziou argumentu nevedomosti – s (AN). Tieto argumenty sa však predkladajú s predpokladom, že za premennú pre bežné presvedčenie o vonkajšom svete môžeme dosadiť ktorékoľvek presvedčenie o vonkajšom svete – a tento proces nespočetnekrát zopakovať. Ako som však ukázal, podľa Wittgensteina toto nie je možné urobiť *naraz* a byť pritom v súlade s epistemickou praxou. Ostáva tak už iba posledná možnosť, totiž že skeptik do argumentu dosadí práve jedno presvedčenie o vonkajšom svete – a iba to spochybní v jednom čase. A akonáhle úspešne spochybní jedno, prejde k druhému a tak ďalej, až

11 Pre jednoduchosť budem ignorovať predpoklad ohľadom aplikovateľnosti argumentu na všetky subjekty a sústredím sa iba na predpoklad aplikovateľnosti tohto argumentu na všetky presvedčenia.

kým postupne nespochybní všetky konjunkty VS. Predstavme si napríklad, že skeptik predloží (AN) a pod B dosadí propozíciu „S má dve ruky“. Je tu však problém. Skeptikov oponent by potom mohol napadnúť (AN2), podľa ktorej nemôžeme vedieť, že nie sme mozgy v kadi: „Ja predsa viem, že nie som mozog v kadi. Mám spoľahlivý zrak a tak viem, že mám telo spolu s rukami. Takže nemôžem byť mozog v kadi.“ Skeptik môže skúsiť spätne oponovať a povedať, že to, či má jeho oponent spoľahlivý zrak, je *de facto* taktiež spochybnené týmto argumentom – spolu s tým, ako bolo spochybnené jeho presvedčenie, že má dve ruky. Preto sa oponent o svoju zmyslovú evidenciu nemôže opierať. Táto reakcia je však problematická. Ak by to totiž skeptik myslel takto, tak by týmto spochybnením spoľahlivosti zraku a iných zmyslov znova spochybnil všetky presvedčenia o vonkajšom svete naraz. Narazil by tak znova na wittgensteinovský blok.

Takže sa zdá, že ak má Wittgenstein pravdu ohľadom toho, že naša epistemická prax skutočne funguje opísaným spôsobom, potom ide (AN) proti nej. V takom prípade (AN) stráca svoje opodstatnenie.

3.2 Pochybnosť musí mať dôvod

Wittgensteinova druhá námietka podľa môjho názoru blokuje (AN) rovnako ako námietka prvá. Podľa neho musí mať aj pochybnosť nejaký dôvod. Wittgensteinovými slovami:

„... Ako je to však s vetou ako „viem, že mám mozog“? Môžem o nej pochybovať? K *pochybovaniu* mi chýbajú dôvody!...“¹²

„Ako by to bolo, keby som teraz pochyboval, že mám dve ruky? Prečo si to vôbec neviem predstaviť? Čomu by som veril, ak by som tomuto neveril? Zatiaľ vôbec nemám systém, v ktorom by táto pochybnosť mohla existovať.“¹³

Ak povieme, že dôvod je vlastne tvrdenie, ktoré má podporovať nejaké iné tvrdenie alebo činnosť, potom musí podľa Wittgensteina aj každá pochybnosť určité tvrdenie predpokladať. Tento predpoklad je potom v danej situácii takpovediac mimo dosah akejkoľvek pochybnosti. To má po prvé za následok to, že nie je možné spochybniť všetky presvedčenia alebo všetky presvedčenia v určitej oblasti. Potiaľto sa táto námietka kryje s námietkou prvou. Hovorí však aj niečo iné. Tvrdenie, že pochybnosť musí mať nejaký dôvod, by sme mali chápať v tom zmysle, že tu musí byť nejaká motivácia pre

12 Wittgenstein, L., *O istote*, c.d., § 4.

13 Tamže, § 247.

pochybovanie. Znamenalo by to, že aj skeptické napadnutia našich presvedčení musia byť niečím motivované. V prípade (AN) musí mať skeptik podozrenie, že sa mýlime. Musí mať nejaký dôvod, na základe ktorého vyžaduje, aby sme vedeli, že nie sme mozgy v kadi. Inými slovami, chýba tu aspoň akési minimálne zdôvodnenie pre podozrenie, že veci by skutočne mohli byť tak, ako ich SH opisuje. Avšak všetko, čo skeptik má, je logická možnosť, že veci by mohli byť tak, ako hovorí. Dôvod zakladajúci jeho pochybnosť nielen chýba, ale podľa Wittgensteina ho ani nie je možné poskytnúť. Nie je ho možné poskytnúť, pretože potom by pochybnosť, ktorá by útočila na všetky presvedčenia o vonkajšom svete, predpokladala pravdivosť niektorého alebo niektorých našich presvedčení o vonkajšom svete. Nemohla by teda byť všeobecnou pochybnosťou.

Keďže skeptik neposkytuje zakladajúcu motiváciu pre svoju pochybnosť, jeho argument ako celok nie je v súlade s epistemickou praxou. Zdá sa teda, že – rovnako ako pri prvej námietke – ak má Wittgenstein pravdu, tak je (AN) zablokovaný.

4. Riešenie sporu

Uvedol som dva Wittgensteinove postrehy, ktoré som pretavil do námietok proti (AN). Zostáva tak zodpovedať poslednú otázku. Má Wittgenstein pravdu, resp. je (AN) skutočne zablokovaný?

V predchádzajúcej kapitole som operoval s predpokladom, že Wittgensteinove deskripcie sú správne. Záver, že (AN) je zablokovaný, je tak iba kondicionálny: ak má Wittgenstein vo svojich opisoch pravdu, tak je (AN) zablokovaný. Vystáva tu teda spor medzi Wittgensteinom na jednej strane a skeptikom na strane druhej. Spor sa týka povahy našej bežnej epistemickej praxe. Skeptik tvrdí, že (AN) je v súlade s touto praxou, Wittgenstein to popiera. Cieľom tejto kapitoly je rozriešiť tento spor.

Žiaľ musím hneď na začiatku konštatovať, že tento spor rozriešiť neviem. Zároveň si ale dovoľím tvrdiť, že žiaden filozof, pokiaľ zostane iba filozofom, tento spor nemôže sám rozriešiť. Dôvodom pre to je prostý fakt, že otázka, či je (AN) v súlade s epistemickou praxou, predpokladá zodpovedanie empirických otázok. A keďže filozofi tradične nezodpovedajú empirické otázky, nemôžu zodpovedať ani túto.

Dovoľte mi vyjadriť sa najprv k druhej, stráviteľnejšej časti tohto dôvodu: k tvrdeniu, že filozofi nezodpovedajú empirické otázky. Toto tvrdenie je *de facto* nepravdivé. Filozofi sa často pokúšajú zodpovedať empirické otázky, či už si to uvedomujú alebo nie. Moje tvrdenie však chcelo byť normatívne: filozofi by sa nemali snažiť odpovedať na empirické otázky. Dôvod je znova pomerne prostý. Jednoducho sú tu na to špecializované vedné disciplíny. Ty-

pický filozof nie je pre takúto úlohu adekvátne vycvičený a nemá k dispozícií vhodné metódy. Jeho tréning mohol spočívať v rozvíjaní interpretačných schopností, schopnosti analyzovať a predložiť argument, písať filozofický text – a všeobecne v rozvíjaní schopnosti uvažovať o apriórnych záležitostiach. Jeho tréning iste nespočíval v osvojovaní si takých metód empirických vied, ako je pozorovanie, experiment, meranie a iné. Aplikácia týchto metód často nie je triviálna záležitosť a neraz si vyžaduje znalosť rôznych metodických nástrah, spolu so znalosťou toho, ako sa im vyhnúť. Je očividné, že typický filozof nie je v tejto oblasti kompetentný.

Teraz k prvej, hádam že ťažšie stráviteľnej časti môjho argumentu. Tvrdím vlastne, že súd o tom, či (AN) je alebo nie je v súlade s epistemickou praxou, je aspoň čiastočne empirický.¹⁴ Prečo to tvrdím? Odpoveď bude jasná, keď zvážime, čo všetko potrebujeme vedieť, aby sme otázku, či je (AN) v súlade s epistemickou praxou, *zdôvodnene* zodpovedali. Potrebujeme vedieť, aký je (AN), aká je epistemická prax a v čom spočíva relácia „byť v súlade“. Povedzme, že s dostatočnou presnosťou vieme, aký je (AN). Taktiež pre teraz predpokladajme, že máme prakticky aplikovateľnú predstavu o tom, čo v tomto prípade znamená „byť v súlade“.¹⁵ Vieme však, aká je epistemická prax? Oponent by mohol tvrdiť: „Samozrejme, že to môžeme vedieť. Stačí si vybaviť, akým spôsobom bežne súdime a rozprávame o poznaní. Stačí, ak v hypotetických príkladoch konzultujeme naše vlastné jazykové intuície o poznaní.“ Zaiste uznávam, že ako filozofi môžeme predkladať naše *domnienky* o tom, aká je bežná epistemická prax. Tvrdím však, že ako filozofi nemôžeme prichádzať so zdôvodnenými súdmi o tom, *aká* je epistemická prax.

Môj oponent by mohol namietat: „Veď predsa sám zväz skeptikove, Wittgensteinove a iné hypotetické príklady, o akých sa uvažuje v epistemológii, a povedz, čo si myslíš! Povedz, či si myslíš, že by bolo správne za tých a tých okolností povedať, že ‚S vie, že...‘, alebo nie.“ Toto však neurobím, pretože si nemyslím, že by to bolo k niečomu dobré. V prvom rade, viacerými svojimi súdmi si nie som vôbec istý. V niektorých sporných situáciách by som vedel vyjadriť svoju reakciu, v iných by som bol na vážkach. A zasa iné z mojich jazykových intuícií kolísajú. To však nie je až tak dôležité. A aj keby som vyjadril svoje intuitívne súdy aspoň v tých situáciách, v ktorých som jasne a pevne rozhodnutý, nič by to nedokazovalo. Nedokázal by som, že (AN) je v súlade s epistemickou praxou, a ani to, že nie je. Pretože skeptik a Wittgenstein predsa nehovoria o tom, ako výrazy „vedieť“ a podobné používa Adam Greif.

14 „Čiastočne empirický súd“ je skratka pre: odpoveď bude vyžadovať aspoň jedno zdôvodnené empirické tvrdenie.

15 Osobne si nemyslím, že ju v skutočnosti máme. Otvára sa tak však problém, ktorý je celkom odlišný od toho, ktorý by som tu chcel riešiť.

Dôležité je to, ako by súdili *všetci* ľudia (alebo aspoň rozumná väčšina?). Nakoniec Barry Stroud, vplyvný obhajca významu filozofického skepticizmu, vidí problém vonkajšieho sveta ako problém *ľudského* poznania vôbec.¹⁶ John L. Austin, klasický kritik skepticizmu z tábora prirodzeného jazyka, v niečom podobný aj Wittgensteinovi, útočí na opodstatnenosť skeptických pochybností z hľadiska úvah o tom, ako „*bežní ľudia* odpovedajú na otázku „Ako to vieš?““.¹⁷ Wittgenstein sa nám (filozofom) snaží pripomenúť, ako s niektorými slovami operujeme (*my všetci*) v bežnom živote.¹⁸ Zaiste by bolo domýšľavé domnievať sa, že by som o týchto veciach mohol rozhodovať bez zodpovedne zozbieraných empirických dát. Veď predsa tvrdenia o tom, aké je jazykové správanie ľudí, ktoré spojenia výrazov považujú za vhodné, správne alebo zrozumiteľné, **nie sú apriórne tvrdenia**. Tieto otázky nemôžeme rozhodnúť takpovediac „z kresla“, bez toho, že by sme vykonali riadny empirický výskum. Ich riadne skúmanie tak nepatrí pod kompetencie filozofa, ale skôr jazykovedca. Len takto zdôvodnené empirické tvrdenia môžu rozhodnúť spor skeptik vs. Wittgenstein a všetky podobné. Ja sám nemôžem ako filozof vstúpiť to tejto debaty bez toho, že by som sa odvolával na už vykonaný empirický výskum. A momentálne nemám žiaden, na ktorý by som sa mohol odvolávať, k dispozícii.¹⁹

Ak mám pravdu, tak Wittgensteinove deskripcie jazykovej praxe nemôžeme zdôvodnene považovať za fakty. Wittgenstein nevytváral svoje poznám-

16 Stroud, B., *The Significance of Philosophical Scepticism*, c.d., VII.

17 Austin, J. L., *Other Minds*. In: týž, *Philosophical Papers*. Eds. Urmson J. O. – Warnock G. J. Oxford, Clarendon Press 1970, s. 77; kurzíva A.G.

18 Pozri Wittgenstein, L., *O istote*, c.d., § 260.

19 Anonymný recenzent *Filozofického časopisu* poznamenal, že existuje relevantný empirický výskum na túto tému. Odkazoval pritom na práce experimentálnych filozofov. Korektne poznamenal, že by som k práci experimentalistov mal zaujať stanovisko. Chcem to preto urobiť v tejto poznámke. Z rôznych experimentalistických štúdií som bol schopný nájsť jednu, o ktorej si myslím, že je priamo relevantná pre spor skeptik vs. Wittgenstein: Nichols, S. – Stich, S. – Weinberg, J., *Metascepticism: Meditations in Ethno-Epistemology*. In: Luper, S. (ed.), *The Sceptics*. Aldershot, Ashgate Publishing 2003, s. 227–247. Záverom tejto štúdie je téza, že niektoré skeptické intuície (obsiahnuté aj v (AN)) sa menia v závislosti od sociálneho a ekonomického statusu respondentov, ich kultúry a množstva filozofických kurzov, ktoré absolvovali. Ak by bol tento záver korektný, znamenalo by to, že skeptické intuície celkom iste nie sú univerzálne zdieľané, čo by značne oslabilo skeptikovu pozíciu. Napriek tomu, že osobne sympatizujem s experimentalistickým prístupom, domnievam sa, že ohľadom jeho validnosti existujú určité opodstatnené pochybnosti (viz napríklad Cappelen, H., *X-Phi Without Intuitions?* In: Booth, A. – Rowbottom, D. (eds.), *Intuitions*. Oxford, Oxford University Press 2014, s. 269–286). Navyše, ako autori štúdie sami poznamenávajú, ich výsledky sú iba predbežné. Týmto problémom sa tu však nebudem venovať, pretože si myslím, že sú pomerne komplikované a venovať sa im by znamenalo značne prekročiť tématický rozsah tejto práce. V tejto poznámke chcem preto aspoň uznať existenciu takéhoto typu štúdií a upozorniť na ich možný význam.

ky na základe riadneho empirického výskumu.²⁰ Na druhej strane však aj skeptik, keď tvrdí, že (AN) je v súlade s epistemickou praxou, predkladá iba nezdôvodnené tvrdenia. Som presvedčený, že keď zakladáme alebo kritizujeme problém vonkajšieho sveta, mali by sme stáť na pevnej pôde a vychádzať zo zdôvodnených tvrdení. Preto tvrdím, že neviem rozriešiť tento spor. Ak by však niekto povedal: „Ja nepotrebujem mať zdôvodnené tvrdenia na to, aby som sa začal zaoberať problémom vonkajšieho sveta a vyjadroval sa k jeho riešeniam“, môžem odvediť iba: „Nech sa páči“, a pripomenúť, že skeptické problémy tu v tej či onej forme sú už stovky rokov bez toho, že by sa filozofi zhodli na ich riešeniach (či dokonca na ich opodstatnenosti!). Možno nastal čas postaviť skeptické problémy a aj ich riešenia na pevnú pôdu.

5. Dodatočný komentár a odpovede na námietky

Môj záver je podmienený dvoma zásadnými predpokladmi. Je podmienený v prvom rade stratégiou obhajoby premís (AN), ktorá sa odvoláva na epistemickú prax. Túto stratégiu som opísal v 2. kapitole tejto štúdie. V druhom rade je podmienený istou interpretáciou Wittgensteinovho textu. Chcem sa k nim ešte krátko vyjadriť a odpovedať tak na niektoré možné námietky.

Prvá námietka je celkom prostá: „Čo ak skeptik nezdôvodňuje svoj argument pomocou stratégie, ktorú si opísal, ale nejakým iným spôsobom?“ Ak by obhajoba premís (AN) vyzerala inak, než ako som načrtoľ, potom je možné, že môj záver, že skeptik predkladá nezdôvodnené tvrdenia, keď prekladá premisy svojho argumentu, je mylný. Je však ťažké predstaviť si takú stratégiu obhajoby, ktorá by sa v konečnom dôsledku aspoň minimálne neodvolávala na epistemickú prax. Možno sa však v tomto mýlim?

Druhá námietka je komplexnejšia a čiastočne sa týka aj mojej interpretácie Wittgensteina. V poznámke pod čiarou č. 6 som spomínal, že metóda epistemológa nemusí byť taká jednoduchá, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Zdá sa, že keď vyhodnocujeme hypotetické príklady, tak k nim pridávame istý explanačný, a teda teoretický prvok. To isté môže platiť aj pre Wittgensteinove postrehy. Mohli by sme poznamenať, že také tvrdenia ako: „spochybníť všetky presvedčenia vonkajšieho sveta nie je možné“, „pochybnosť musí mať dôvod“ a podobné, nemôžu byť čisté deskripcie. Je v nich istý

20 Toto stanovisko má zrejme dôsledky aj na práce iných autorov, ktoré sa týkajú vzťahu neskorého Wittgensteina a karteziánskeho skepticizmu. Pozri: Szapuová, M., Niekoľko poznámok k Wittgensteinovým úvahám o poznaní, pochybnosti a istote. In: *Filozofia Ludwiga Wittgensteina* (Príloha k *Organon* F). Bratislava, Veda 2002, s. 59–69. Hill, J., Scepticism and Wittgenstein's *On Certainty*. *Filosofický časopis*, 58, 2010, mimoriadne č. 2 (ed. L. Dostálová a R. Schuster), s. 9–23. Koreň, L., Istoty a skeptický problém. *Filosofický časopis*, 61, 2013, č. 5, s. 643–680. Týž, Underdetermination, Scepticism and Realism. *Organon* F, 21, 2014, č. 2, s. 145–167.

teoretický prvok. Ak je tomu tak, potom nie je pravda, že sa môžeme prosto pozrieť na epistemickú prax a porovnať ju s (AN1) a (AN2). Potrebujeme opis epistemickej praxe, na jeho základe dobré vysvetlenie tejto praxe – a až toto naše vysvetlenie môžeme porovnať s (AN1) a (AN2). Toto otvára možnosť filozofického rozriešenia sporu skeptik vs. Wittgenstein. Pretože potom to nie sú deskripcie epistemickej praxe, s ktorými by mali byť (AN1) a (AN2) v súlade, ale naše explanácie tejto praxe. Keď teda rozhodujeme spor skeptik vs. Wittgenstein, rozhodujeme vlastne spor o to, ako je vhodnejšie vysvetliť epistemickú prax. Zdá sa teda, že pokým budeme debatovať na úrovni explanácií epistemickej praxe, môžeme sa ako filozofi oprávnené k tejto záležitosti vyjadrovať. Ja som však tvrdil, že tento spor je čisto filozoficky neriešiteľný. Tak ako to je?

S východiskom tejto námietky som ochotný súhlasiť, s jej záverom však nie. Naďalej sa domnievam, že spomenutý spor je momentálne neriešiteľný, ak sa budeme odvolávať *iba* na filozofické úvahy. Aj keď totiž uznáme, že epistemologická metóda vyzerá zhruba tak, ako som pred chvíľou opísal, neznamená to, že spor môžeme čisto filozoficky rozriešiť. Pretože aj čisto filozofická diskusia, ktorá sa bude pohybovať iba na úrovni debaty o vhodných explanáciách epistemickej praxe, musí prirodzene vychádzať z nejakých dát o tom, aká je reálna epistemická prax. Táto diskusia bude o explanáciách *opisov* epistemickej praxe. Nedáva však zmysel debatovať o vhodnej explanácii pochybného balíka dát. Tieto dáta musia byť poskytnuté zodpovedajúcou empirickou vedou, nie filozofiou. Absencia takto zozbieraných dát nás odkazuje iba na anekdotickú evidenciu, ktorú poskytujú naše jazykové intuície.

Predtým ako túto stať uzavriem, by som sa chcel vyjadriť k dvom poznámkam, ktoré sa objavili v posudkoch dvoch recenzentov Filozofického časopisu. Prvá poznámka sa týkala rozlíšenia medzi apriórnymi a empirickými tvrdeniami. Druhá poznámka ma priviedla k presvedčeniu, že by som svoje hlavné tézy mal vyjasniť a odlíšiť od niektorých iných téz, ktoré možno vyznievajú podobne a ku ktorým sa nehlásim.

Podľa prvej recenzentovej poznámky vo svojom texte predpokladám, že existuje nepochybné a jasné rozlíšenie medzi apriórnymi a empirickými tvrdeniami. Poznámka pokračuje, že pre toho, kto tento môj predpoklad nezdieľa, nemôže byť moja práca prínosná.

Osobne si nie som istý, či tento predpoklad zdieľam. Ohľadom rozlíšenia medzi apriórnymi a empirickými tvrdeniami nemám mnoho explicitných presvedčení. To však nie je veľmi dôležité. Dôležité je to, že podľa môjho názoru môže byť táto práca prínosná aj pre toho, kto si nemyslí, že tu je jasné a pevné rozlíšenie medzi apriórnymi a empirickými tvrdeniami, a dokonca aj pre toho, kto si myslí, že všetky tvrdenia sú v podstate empirické.

Je pravda, že na viacerých miestach v tejto práci zaraďujem určité tvrdenia do kategórií *apriórne* alebo *empirické*. Je tiež pravda, že toto rozlíšenie považujem za užitočné a bežne ho používam. Nemyslím si však, že je nutné toto rozlíšenie predpokladať. Dôvodom pre tento môj názor je moja domnienka, že výrazy „apriórne“ a „empirické“ môžeme celkom pokojne nahradiť inými výrazmi, pričom môj argument ostane zachovaný. Najprv pripomeniem môj hlavný argument zo 4. kapitoly:

„Žiaľ, musím hneď na začiatku konštatovať, že tento spor rozriešiť neviem. Zároveň si ale dovoľím tvrdiť, že žiaden filozof, pokiaľ zostane iba filozofom, tento spor nemôže sám rozriešiť. Dôvodom pre to je prostý fakt, že otázka, či je (AN) v súlade s epistemickou praxou, predpokladá zodpovedanie empirických otázok. A keďže filozofi tradične nezodpovedajú empirické otázky, nemôžu zodpovedať ani túto.“

Teraz sa pokúsím preformulovať tento argument takým spôsobom, že (dúfam) osloví aj toho, kto spochybňuje rozlíšenie medzi apriórными a empirickými tvrdeniami a kto spochybňuje to, že filozofia sa tradične zaoberá iba prvémi menovanými:

1. Ak chceme rozriešiť spor skeptik vs. Wittgenstein, potrebujeme zistiť, či je (AN) v súlade s epistemickou praxou.
2. Tvrdenia o epistemickej praxi sa oveľa viac podobajú na tvrdenia typu: „Rýchlosť svetla vo vákuu je zhruba 300 tisíc km/s“ alebo „Noam Chomsky je jedným z najcitovanejších akademikov všetkých čias“, než na tvrdenia typu: „ $5 + 3 = 8$ “ či „Čierna mačka je mačka“.
3. Tvrdenia prvého typu sú také, že ak chceme dospieť k zdôvodneným presvedčeniam o ich pravdivosti, musíme sa opierať o také metódy ako: pozorovanie, experiment, meranie a príbuzné.
4. Filozof (spravidla) nie je trénovaný v týchto metódach a nie je kompetentný ich používať.
5. Teda filozof nie je kompetentný rozriešiť spor skeptik vs. Wittgenstein.
6. No ak filozof nemôže (sám) rozriešiť tento spor, tak nemôže sám – bez odvolania sa na zdroj mimo filozofie – určiť, či je (AN) skutočným filozofickým problémom a či sú Wittgensteinove poznámky prínosné pre jeho riešenie.

Dúfam, že takto preformulovaný argument osloví aj toho, kto nevidí veľký zmysel v rozlišovaní medzi apriórnymi a empirickými tvrdeniami. Pretože všetko, čo by mal uznať, aby ho argument oslovil, je to, že k spoľahlivým informáciám o epistemickej praxi sa dostaneme iba uplatnením vedeckých metód a že filozof spravidla nie je trénovaný v ich uplatňovaní.

Tiež si myslím, že osloví aj toho, kto si možno myslí, že žiadne apriórne tvrdenia neexistujú, a teda že všetky sú empirické. Pretože ak sú všetky tvrdenia empirické, potom máme o dôvod viac myslieť si, že filozof nedokáže otázku súladu (AN) s epistemickou praxou sám zodpovedať, pretože na zodpovedanie tejto otázky nemá zodpovedajúci tréning. Môj text mu môže pomôcť upevniť jeho pozíciu, aspoň v kontexte skeptického problému vonkajšieho sveta.

A nakoniec by som rád prešiel k už spomenutej druhej poznámke, ktorá ma priviedla k tomu, aby som pridal niekoľko vysvetľujúcich komentárov. V prvom rade by som chcel zdôrazniť, že v tejto práci nechcem zastávať stanovisko, že opodstatnenie skeptického problému vonkajšieho sveta a jeho riešenie je vonkoncom empirická, a teda nefilozofická otázka. Nesnažím sa tvrdiť, že filozof k tejto záležitosti nemá ako prispieť. A rovnako netvrdím, že k nej má ako prispieť. Jednoducho sa k tejto záležitosti nevyjadrujem. Argumentujem v prospech určitej verzie toho, čo Alvin Goldman nazýva „metodologická forma naturalizovanej epistemológie“.²¹ Podľa tejto verzie naturalizovanej epistemológie by epistemológia mala byť informovaná a zviazaná výsledkami empirických disciplín. Nesnažím sa však obhajovať názor, že epistemológia by sa mala stať empirickou disciplínou. Skôr obhajujem názor, dôsledkom ktorého je to, že epistemológia stratí časť svojej autonómie.

Tento svoj záväzok k metodologickej forme naturalizovanej epistemológie by som chcel ešte viac špecifikovať. Dalo by sa povedať, že zastávam kondicionálnu a lokálnu verziu metodologickej naturalizovanej epistemológie. Kondicionálnu preto, lebo môj záväzok k naturalizovanej epistemológii platí len v prípade, že prijeme určitú stratégiu zdôvodnenia premís skeptického argumentu, ktorú som opísal v predchádzajúcich kapitolách. A lokálnu preto, lebo sa k svojmu záväzku k naturalizovanej epistemológii hlásim iba v rámci témy skeptického problému vonkajšieho sveta. V tomto bode totiž nemám záujem obhajovať všeobecné tézy o povahe filozofických problémov vôbec.

Aby som predišiel dodatočným nedorozumeniam, chcel by som ešte upresniť svoj vzťah k naturalizovanej epistemológii. Nesnažím sa tvrdiť, že filozof sa nemôže opierať o empirické fakty. Osobne si myslím, že sa filozof veľmi často musí o empirické fakty opierať. K tomuto sa však v tomto tex-

21 Goldman, A., Naturalistic Epistemology and Reliabilism. *Midwest Studies in Philosophy*, 19, 1994, No. 1, s. 305.

te nevyjadrujem. Vyjadrujem sa k tomu, že filozof by sa vo veci skeptického problému vonkajšieho sveta nemal opierať o *nezdôvodnené* empirické tvrdenia. A o nezdôvodnené empirické tvrdenia sa bude opierať, ak bude chcieť svoje opisy epistemickej praxe založiť na svojich intuíciách alebo (nezdôvodnených) presvedčeniach.

A nakoniec by som chcel pripomenúť, že som sa v tomto texte nesnažil riešiť skeptický problém. Ani som sa nesnažil vyhodnocovať riešenia tohto problému (napríklad wittgenstenovské). Mojmým zámerom bola snaha určiť, či môžeme povedať, že premisy (AN) sú zdôvodnené. Snažil som sa teda vlastne určiť, či tu vôbec nejaký problém je. Zopakujem, že výsledok môjho skúmania je taký, že momentálne nevieme, či tu nejaký problém je.

6. Záver

V tejto stati som sa snažil ukázať, v čom spočíva problém vonkajšieho sveta. Na základe dvoch Wittgensteinových postrehov som predostrel dve námietky proti opodstatnenosti skeptického argumentu. Dospel som však nakoniec k záveru, že otázku, či sú tieto námietky opodstatnené, nie je možné v rámci filozofie samej zodpovedať.

Dalšia (v stati necitovaná) literatúra:

Cappelen, H., *Philosophy without Intuitions*. Oxford, Oxford University Press 2012.

Descartes, R., *Meditace o první filosofii*. Přel. P. Glombíček – T. Marvan. Praha, Oikúmené 2010.

Greif, A., Je skepticizmus stále zaujímavý? *Filozofia*, 70, 2015, č. 7, s. 531–545.

Nuhlíček, M. – Szapuová, M., Poznámky ku skepticizmu alebo čo spochybňuje, a čo nespochybňuje skeptik. *Filozofia*, 67, 2012, č. 2, s. 147–159.

Pritchard, D., Sceptical Intuitions. In: Rowbottom D. – Booth, T. (eds.), *Intuitions*. Oxford, Oxford University Press 2014, s. 213–231.

Williamson, T., *Philosophy of Philosophy*. Oxford, Wiley-Blackwell 2007.

SUMMARY

The Late Wittgenstein and the Problem of the External World

The aim of this article is to determine how useful to us are the notes from the late work of Ludwig Wittgenstein, *On Certainty*, in dealing with one of the modern sceptical problems. By determining the usefulness I have in mind whether or not his thoughts and descriptions of everyday linguistic practice help solve the sceptical problem and, if so, in what way. The sceptical problem in question is the Cartesian argument about the external world – the argument of ignorance. We will endeavour to show that if we accept Wittgenstein's remarks as adequate descriptions of epistemic practice, they will help to make it possible to block the argument in question. However, there arise questions of whether Wittgenstein's descriptions of epistemic practice are adequate, on the one hand, and whether the sceptical claims about the external world really spring from this practice, on the other hand. I hold the view that these questions are basically empirical. This has the relatively unusual consequence that the worth of Wittgenstein's thoughts, as well as the cogency of the problem of the external world, cannot be judged in a purely philosophical way.

Keywords: Wittgenstein, scepticism, epistemic practice, justification, intuition

ZUSAMMENFASSUNG

Der späte Wittgenstein und das Problem der äußeren Welt

Mit dieser Abhandlung soll festgestellt werden, inwieweit uns die Anmerkungen aus dem Spätwerk Ludwig Wittgensteins *Über Gewissheit* bei der Lösung eines der modernen skeptizistischen Probleme nützlich sein können. Nützlichkeit bezieht sich dabei auf die Frage, ob und wie uns Wittgensteins Gedanken und seine Beschreibung des gängigen Sprachgebrauchs helfen können, das Problem der Skepsis zu lösen. Unter dem Problem der Skepsis verstehe ich das kartesianische skeptische Argument bezüglich der äußeren Welt – das Argument der Unwissenheit. Wir argumentieren in dem Sinne, dass dieses Argument mit Erfolg abgeblockt werden kann, wenn wir Wittgensteins Beobachtungen als adäquate Beschreibung der epistemischen Praxis ansehen. Es stellt sich freilich die Frage, ob zum einen Wittgensteins Beschreibung der epistemischen Praxis und zum anderen die skeptische Behauptung, das Problem der äußeren Welt ergebe sich eben aus dieser Praxis, adäquat sind. Ich vertrete die Ansicht, dass diese Fragen im Grunde genommen empirischer Natur sind. Dies hat die recht ungewöhnliche Konsequenz, dass der Beitrag von Wittgensteins Gedanken, ebenso wie die Geltung des Problems der äußeren Welt nicht rein philosophisch begründet und beurteilt werden können.

Schlüsselwörter: Wittgenstein, Skeptizismus, epistemische Praxis, Begründung, Intuition